

Міністерство освіти і науки України

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ЧАЙКА ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

УДК 378.016:[37.016:82](043.3)

**РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ САМОСТІЙНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ
ВИВЧЕННЯ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

13.00.02 – теорія та методика навчання (зарубіжна література)

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Мірошниченко Леся Федорівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
професор кафедри методики
викладання світової літератури.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Куцевол Ольга Миколаївна,
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського,
завідувач кафедри методики філологічних
дисциплін і стилістики української мови;

кандидат педагогічних наук, доцент
Удовиченко Лариса Миколаївна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
доцент кафедри української літератури і
компаративістики.

Захист відбудеться “31” січня 2018 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.07 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий “26” грудня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор філологічних наук, професор

Л. В. Кравець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У системі професійної підготовки вчителя зарубіжної літератури одне з провідних місць займає курс методики викладання зарубіжної літератури, основне завдання якого полягає в забезпеченні сучасного рівня теоретичних знань, практичних умінь і навичок, високої професійної майстерності майбутнього словесника. Зокрема, йдеться про формування активної, самостійної і творчої особистості, що передбачено основними завданнями та напрямками Закону “Про вищу освіту”, “Національної доктрини розвитку освіти України в XXI столітті”, “Державної національної програми “Освіта” (Україна XXI століття)”, “Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 р.”, “Національної стратегії розвитку освіти на 2012-2021 рр.” та “Концепції літературної освіти в 11-річній школі”.

Університетський курс методики викладання зарубіжної літератури, впроваджуючи інноваційні підходи до фахової підготовки майбутнього словесника, новітні технології навчання, сприяє розвитку творчої особистості, характерними ознаками якої є самостійність в інтелектуально-творчій діяльності, креативність, здатність до саморозвитку. Разом із тим, необхідно констатувати, що дипломовані спеціалісти йдуть у школу з ґрунтовними знаннями, але без достатніх професійних навичок самостійної науково-практичної, дослідницько-пошукової та творчої діяльності. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема розвитку творчої самостійності студентів. Її актуальність пов'язана з професіоналізацією діяльності вищої школи, раціоналізацією, гуманізацією та інтеграцією навчального процесу.

Окремі аспекти досліджуваної проблеми вже перебували в колі наукових інтересів відомих українських і зарубіжних учених. Так, природа творчості, типи й види творчої діяльності як форми пізнання навколишнього світу, передумови творчої самореалізації, допитливості, дослідницької активності особистості, її здатності до знаходження оригінальних рішень є прогнозування схарактеризовано в працях філософів (М. Бердяєв, І. Бичко, Г. Гегель, І. Кант, І. Надольний, Б. Новиков, О. Шумилін та ін.).

У психологічних дослідженнях закладено основи сучасної теорії розвивального навчання, формування механізмів самоорганізації та самореалізації потреб, інтересів кожного індивіда (П. Блонський, Д. Богоявленська, Л. Виготський, О. Леонтьєв, В. Моляко, С. Рубінштейн та ін.).

Вагомими в розвитку теорії і практики самостійної роботи й творчої діяльності в процесі навчання є праці педагогів П. Гальперіна, М. Данилова, А. Дистервега, П. Каптерєва, Я. Коменського, Г. Костюка, П. Підкасистого, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін. Заслугує на увагу науковий доробок, присвячений формуванню самостійності суб'єктів навчання як важливої передумови успішної самоосвітньої і творчої діяльності (Е. Голант, Б. Єсіпов, П. Підкасистий, Т. Шамова, В. Щукіна та ін.); висвітленню ролі проблемного навчання в розвитку особистості й реалізації творчої діяльності (І. Лернер, А. Матюшкін, М. Махмутов, В. Оконь, Л. Паламарчук та ін.).

У методиці викладання літератури проблема розвитку творчості й самостійності особистості залишається однією з найактуальніших.

Результативні шляхи її розв'язання, ефективні методи й прийоми розвитку творчих здібностей у процесі вивчення літератури запропоновані в працях багатьох учених-методистів: Т. Бугайко, А. Вітченка, Ю. Дишлюк, О. Ісаєвої, Ж. Клименко, М. Кудряшова, О. Куцевол, Л. Мірошніченко, А. Мельник, Є. Пасічника, Г. Токмань, Л. Удовиченко та ін. Більшість цих досліджень стосуються загальноосвітньої школи, роботи учнів і вчителів-словесників. Лише окремі аспекти творчого становлення майбутніх учителів-словесників простежуємо в працях Т. Бугайко (специфіка підготовки словесника у вузі), Л. Бутенко (підготовка майбутніх учителів літератури до інтерпретації художніх творів), В. Гриневича (формування в майбутніх словесників умінь аналізувати образи-персонажі літературних творів), Г. Кузнецової (формування готовності до викладання української літератури в студентів-філологів у процесі педагогічної практики), О. Куцевол (розвиток креативності майбутніх учителів літератури в контексті професійної підготовки), Л. Мірошніченко (формування професійної готовності студентів-філологів до викладання зарубіжної літератури), О. Семеног (система професійної підготовки майбутніх учителів української мови й літератури) та ін.

Окремі положення проблеми творчої самостійності суб'єкта навчання розкривають дисертаційні дослідження О. Дем'яненко, С. Кузнецової, С. Мірошник, О. Садовникової, Л. Тархової, Д. Харічевої та ін.

Отже, на сучасному етапі перебудови освіти виникла гостра необхідність у розвитку розумових, творчих здібностей особистості, її вмінь нестандартно, критично мислити й самостійно здобувати знання, відходити від стереотипу й самостійно вирішувати завдання. Проте аналіз наукових праць засвідчує відсутність спеціальних досліджень з проблеми розвитку творчої самостійності студентів вищих педагогічних закладів у процесі методичної підготовки до роботи в школі. Водночас необхідно відзначити, що термін “творча самостійність” у фаховій літературі рідко вживаний. З огляду на зазначене назріла нагальна потреба визначити зміст поняття “творча самостійність” і розробити таку методiku розвитку творчої самостійності студентів, яка б довела, що ця якість особистості відіграє важливу роль у процесі методичної підготовки майбутніх учителів-словесників.

Дослідження реального стану окресленої проблеми дає змогу зробити висновок про те, що **актуальність дисертаційної роботи** зумовлена:

- сучасними тенденціями в розвитку методичної науки та реформуванням шкільної літературної освіти, що підвищує роль учителя-словесника у формуванні національно свідомої особистості;
- суперечністю між новітніми підходами до вивчення зарубіжної літератури в загальноосвітній школі та недостатнім рівнем сформованості в студентів теоретичних знань, професійно необхідних умінь і навичок;
- теоретичною й методичною нерозробленістю досліджуваного питання, його суспільною, загальнопедагогічною й власне методичною важливістю.

Актуальність проблеми творчої самостійності майбутнього вчителя-словесника зумовила вибір теми наукового дослідження: **“Розвиток творчої**

самостійності студентів у процесі вивчення методики викладання зарубіжної літератури”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження проводилося відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри української мови, літератури та методики навчання з проблеми “Лінгвістичний і методичний компоненти в структурі фахової підготовки”; у межах комплексної теми “Розроблення системи формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів засобами інформаційно-комунікаційних технологій” Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (державний реєстраційний номер 0115U000181). Особистий внесок автора полягає у створенні методичної системи розвитку творчої самостійності студентів у процесі вивчення методики викладання зарубіжної літератури та визначенні шляхів її реалізації.

Тему дисертації затверджено вченою радою Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (протокол № 11 від 19 червня 2013 р.) та узгоджено радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки й психології АПН України (протокол № 8 від 22 жовтня 2013 р.).

Мета дослідження – розробити, теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність системи розвитку творчої самостійності студентів у процесі методичної підготовки до викладання зарубіжної літератури в загальноосвітній школі.

Відповідно до мети визначено такі **завдання**:

1. Проаналізувати філософські, психолого-педагогічні, навчально-методичні джерела з теми дослідження; з'ясувати сутність, зміст і структурні компоненти досліджуваної проблеми.
2. Вивчити сучасний стан проблеми розвитку творчої самостійності студентів у процесі методичної підготовки у вищих навчальних закладах.
3. Визначити критерії, показники та характеризувати рівні розвитку творчої самостійності студентів.
4. Розробити методичну систему розвитку творчої самостійності студентів у процесі вивчення методики викладання зарубіжної літератури у вищих педагогічних закладах освіти.
5. Експериментально перевірити ефективність розробленої методики розвитку творчої самостійності студентів вищих навчальних закладів.

Об'єкт дослідження – процес розвитку творчої самостійності студентів у курсі методики викладання зарубіжної літератури вищих педагогічних навчальних закладів.

Предмет дослідження – технологія розвитку творчої самостійності студентів вищих педагогічних закладів у процесі вивчення методики викладання зарубіжної літератури.

Для досягнення мети й розв'язання поставлених завдань використано такі **методи дослідження**: *теоретичні*: аналіз і систематизація наукових положень філософської, психолого-педагогічної та методичної літератури для визначення теоретико-методологічних основ проблеми розвитку творчої

самостійності студентів; герменевтичний метод для розуміння й виділення ключових дефініцій дослідження, встановлення творчого діалогу в освітньому процесі; індуктивний метод для аналізу програмно-методичного забезпечення курсу методики викладання зарубіжної літератури та узагальнення педагогічного досвіду; метод теоретичного моделювання для обґрунтування об'єкта й предмета дослідження, розроблення методичної системи; порівняльний та системно-структурний методи для формування наукової концепції дослідження; *емпіричні*: діагностичні методи – анкетування, тестування, бесіди з викладачами та студентами; обсерваторні методи – спостереження за пізнавальною, самостійною і творчою діяльністю студентів, аналіз її результатів для визначення рівнів сформованості творчої самостійності; експериментальні методи – констатувальний, формувальний та контрольний етапи педагогічного експерименту, в ході яких перевірялася ефективність розробленої методичної системи; *методи математичної статистики* для опрацювання експериментальних даних.

Етапи дослідження:

I етап (2012-2013 рр.) – визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження. Проаналізовано філософські, психолого-педагогічні та науково-методичні праці з порушеної проблеми. Проведено констатувальний зріз, під час якого виявлено реальний стан розвитку творчої самостійності студентів, розроблено експериментальні методичні матеріали, визначено вищі навчальні заклади, які брали участь в експерименті, запропоновано критерії і рівні розвитку творчої самостійності, здійснено оцінювання рівнів розвитку творчої самостійності студентів та статистичне опрацювання результатів.

II етап (2013-2015 рр.) – упроваджено в навчальний процес експериментальну програму й методичну систему розвитку творчої самостійності студентів-філологів у процесі вивчення методики викладання зарубіжної літератури. Проведено формувальний експеримент у звичайних умовах педагогічного процесу, під час якого перевірялась доцільність використання положень програми та розробленої методики.

III етап (2015-2017 рр.) – здійснено експериментальну перевірку створеної моделі методичної системи розвитку творчої самостійності майбутніх учителів-словесників у процесі вивчення методики викладання зарубіжної літератури, узагальнено статистичні дані дослідження, проаналізовано його результати, сформульовано висновки.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що: *вперше* в методичній науці комплексно вивчено проблему розвитку творчої самостійності особистості, досліджено цілісність методичної підготовки студентів на засадах їх творчої самостійної діяльності; *уточнено* й науково обґрунтовано зміст поняття “творча самостійність” і його роль у методичній підготовці майбутнього словесника; *визначено* критерії, показники й рівні сформованості творчої самостійності студентів у процесі їх методичної підготовки; *уперше* розроблено методологічні засади й модель методичної системи розвитку творчої самостійності студентів, експериментально перевірено її вплив на рівень сформованості досліджуваної особистісної якості; *визначено* найбільш

ефективні методи, прийоми та види навчальної діяльності, спрямовані на розвиток творчої самостійності студентів.

Практичне значення наукового дослідження визначається його спрямованістю на розвиток творчої самостійності як провідної якості особистості майбутнього вчителя зарубіжної літератури, на підвищення ефективності навчання та професійного саморозвитку, на вдосконалення методичної підготовки студентів; повнотою охоплення теоретико-методологічних основ проблеми дослідження; розробленням, теоретичним обґрунтуванням й експериментальною перевіркою методичної системи розвитку творчої самостійності студентів. Це забезпечує міцний зв'язок між теоретичними знаннями та практичними вміннями, оволодіння студентами методикою розвитку творчої самостійності особистості, творче ставлення до обраного фаху в умовах реформування сучасної школи.

Матеріали дослідження можуть бути використані у створенні навчальних програм, підручників, розробленні лекційних матеріалів, плануванні практичних і лабораторних занять для університетського курсу “Методика викладання зарубіжної літератури”, в усіх формах навчальної діяльності студентів-філологів.

Упровадження результатів дослідження в освітній процес здійснювалося в Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка (довідка № 1366 від 02.06.2015 р.), Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова (довідка № 1-2/564 від 8.10.2015 р.), Криворізькому педагогічному інституті Державного вищого навчального закладу “Криворізький національний університет” (довідка № 02/02-548/3 від 22.10.2015 р.), Ізмаїльському державному гуманітарному університеті (довідка № 1-7/873 від 22.10.2015 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та наукові результати дисертації оприлюднено на науково-практичних і науково-теоретичних конференціях та семінарах різного рівня: *Міжнародних*: “Психолого-педагогічні засади діяльності фахівця: історія, теорія, практика” (Херсон, 2014 р.), “Глухівські наукові читання. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук” (Глухів, 2014-2016 рр.), “Сучасні наукові дослідження” (Чернівці, 2014, 2016 рр.), “Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка” (Суми, 2014 р.), “Використання медіа-технологій у підготовці вчителів: європейський та вітчизняний досвід” (Глухів, 2015 р.), “Вища освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору” (Київ, 2015 р.), “Сучасна освіта і наука в Україні: традиції та інновації” (Одеса, 2015 р.), “Актуальні наукові дослідження в сучасному світі” (Переяслав-Хмельницький, 2017 р.); *Всеукраїнських*: “Сучасний урок мови і літератури: проблеми, пошуки і перспективи” (Глухів, 2012 р.), “Проблеми освітнього і наукового конвентів професійної підготовки вчителів-філологів” (Глухів, 2013 р.), “Перші Волошинські читання. Теорія і методика навчання української літератури: актуальні проблеми” (Київ, 2013 р.), “Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції” (Київ, 2014 р.), “Наука. Студентство. Сучасність” (Миколаїв, 2014 р.), “Підготовка

компетентного фахівця в умовах глобалізаційних процесів” (Умань, 2014 р.), “Евристична освіта в суспільстві нових соціальних та особистісних цінностей” (Суми, 2014 р.), “Україна на шляху в Європу. Вища освіта та євроінтеграція” (Миколаїв, 2014 р.), “Актуальні проблеми сучасного підручникотворення” (Глухів, 2014 р.), “Історичні, мовні й методологічні тенденції розвитку сучасної освіти” (Харків, 2016 р.), “Інноваційні технології в освіті та вихованні: історія і сучасність” (Глухів, 2015 р.), “Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції” (Київ, 2016 р.), “Інформаційні технології у професійній діяльності” (Рівне, 2016 р.), “П’яті Бугайківські читання” (Ніжин, 2016 р.), “Шкільна літературна освіта: вчора, сьогодні, завтра” (Київ, 2016 р.), “Актуальні проблеми літературної освіти в середній та вищій школі” (Київ, 2017 р.); *міжрегіональних і міжуніверситетських*: “The 21st Century Challenges in Education and Science” (Глухів, 2015 р.), “Актуальні проблеми професійної підготовки студентів-філологів до роботи в сучасному освітньому просторі” (Івано-Франківськ, 2016 р.).

Публікації. За результатами дисертації опубліковано 25 наукових праць: 9 статей у наукових фахових виданнях України з педагогічних наук, 2 статті у виданнях України, що входять до наукометричної бази Index Copernicus, 1 стаття в зарубіжному періодичному виданні (у співавторстві), 11 публікацій у збірниках матеріалів наукових конференцій, 2 монографії (у співавторстві). Додатково відображають наукові результати дисертації 2 навчальні посібники з історії зарубіжної літератури з грифом МОНУ (у співавторстві).

Структура дисертації зумовлена логікою дослідження й поставленими завданнями. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Дисертація містить 27 таблиць та 6 рисунків. Загальний обсяг дисертації 286 сторінок, основний текст викладено на 247 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження та ступінь вивчення порушеної в дисертації проблеми, сформульовано об’єкт, предмет, мету, завдання, гіпотезу, методи наукового пошуку, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи, відображено зв’язок розвідки з науковими програмами, планами й темами та особистий внесок здобувача, наведено відомості про апробацію, впровадження та публікацію отриманих результатів.

У першому розділі **“Теоретико-методологічні основи розвитку творчої самостійності студентів-філологів”** проаналізовано філософські положення й учення про творчість і самостійність особистості, психолого-педагогічні концепції про розвиток особистості в навчальній діяльності, педагогічні теорії про творчу й самостійну діяльність суб’єктів навчання.

Філософське осмислення проблем творчості й самостійності особистості, починаючи від мислителів Античності (Арістотель, Платон, Сократ та ін.), Відродження, Нового часу (Г. Гегель, М. Драгоманов, І. Кант, Ф. Ніцше,

Г. Сковорода, І. Франко та ін.) до сьогодення (М. Бахтін, М. Бердяєв, В. Новиков, А. Шумилін та ін.), доводить, що ці поняття визначаються основою буття суспільства, сутністю, метою та джерелом людської діяльності. На підставі аналізу праць філософів встановлено, що вагому роль у розвитку творчості й самостійності людини відіграє евристичний метод навчання, у процесі використання якого суб'єкт навчально-пізнавальної діяльності перебуває на позиціях дослідника, коли йому дають дані для вирішення питання, факти й повідомлення, а висновки та узагальнення робить він сам.

Грунтуючись на дослідженнях психологів Б. Ананьєва, Д. Ельконіна, О. Скрипченка, А. Маслоу та ін., визначено студентський вік як сенситивний період для формування професійних, світоглядних і громадянських якостей майбутнього фахівця; розвитку методичних здібностей і сходження до вершин творчості як передумови подальшої самостійної фахової діяльності.

Методологічне значення для нашого дослідження мають твердження Д. Богоявленської, Л. Виготського, А. Леонтьєва, В. Роменця та ін. про те, що творчість – це перш за все мислення, тобто внутрішня активність, яка може бути складовою діяльності, тобто зовнішньої активності суб'єкта творчості. Головними ознаками творчості є новизна, неповторність, оригінальність і суспільно-історична унікальність. Водночас значний інтерес становлять праці П. Блонського, С. Рубінштейна, Л. Фридмана та ін., в яких обґрунтовано важливість самоорганізації процесу навчання. Самостійність психологи характеризують двома факторами: по-перше, знаннями, вміннями й навичками, по-друге, ставленням до процесу діяльності та умов її здійснення.

Аналіз педагогічних джерел засвідчив, що в роботах Ю. Бабанського, Е. Голанта, В. Дайрі, В. Єсіпова, І. Лернера та ін. здебільшого розглянуто загальнопедагогічні принципи й завдання навчально-виховного процесу у вищій школі: підвищення ролі самостійної та творчої індивідуальності вчителя; здобуття знань у процесі максимальної активності та самостійної діяльності; домінування практичних умінь і навичок над теоретичними; опора на здібності в професійному становленні студента; забезпечення необхідних умов для формування висококваліфікованого педагога, здатного до творчої діяльності, самостійного та цілісного виконання функцій учителя. Проте недостатньо проаналізовані ті якості й уміння педагога, які мають бути сформовані в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя. Досі не поставало питання про творчу самостійність як важливу якість особистості, що сприяє активному та творчому поступу в опануванні професії.

Зважаючи на сучасні освітні тенденції, розвиток творчої самостійності особистості є концептуальним завданням творчо-розвивальних педагогічних технологій: розвивального навчання, формування творчої особистості, проблемного навчання, компетентнісного викладання, особистісно-орієнтованого навчання та діяльнісного підходу.

Аналіз значної кількості філософських і психолого-педагогічних праць під кутом зору проблеми дослідження допоміг установити, що показником результативності процесу навчання у вищому закладі освіти є самостійна творча діяльність студентів. Але не завжди самостійна діяльність є показником

здатності до творчості. З огляду на це розмежовано поняття “самостійність” і “творча самостійність” студентів у навчальній діяльності, що відображено схематично (рис. 1).

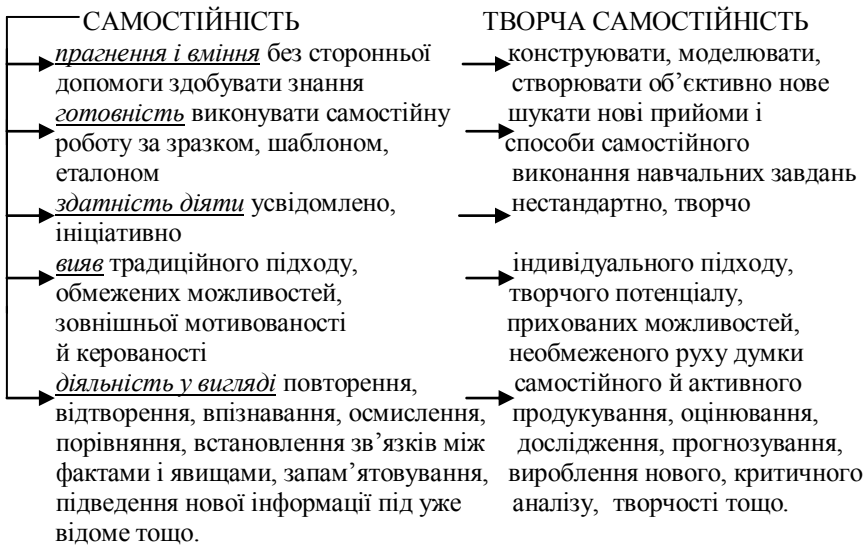

Рис. 1. Відмінність між самостійністю та творчою самостійністю студента

Аналіз і переосмислення опрацьованої літератури допомагає сформулювати таке визначення творчої самостійності: *це якість особистості, яка характеризується внесенням елементів новизни у свою діяльність, усвідомленням власної здатності аналізувати та створювати “новітню продукцію”, відзначається критичністю мислення, продуктивністю й цілим комплексом умінь, які забезпечують високий рівень навчальної діяльності.*

Проведена науково-дослідна робота дає підстави стверджувати, що розвиток творчої самостійності студента – це процес підготовки майбутнього вчителя-словесника, обумовлений продуктивною самостійною діяльністю, яка забезпечує створення якісно нових нестандартних цінностей навчально-виховного значення та передбачає самостійність і творчість особистості, активізацію психічних процесів, наявність здібностей, мотивів, знань і вмінь, що зумовлюють позитивну результативність творчої самостійної діяльності.

Зasadничими для проектування і впровадження навчально-методичної системи розвитку творчої самостійності студентів у процесі вивчення методики викладання зарубіжної літератури визначені такі положення:

- стимулювання навчальної діяльності студентів необхідно пов'язувати із впровадженням проблемного навчання, самостійної роботи творчого характеру, елементів дослідницького методу, наукового пошуку, творчих і проблемно-пошукових завдань, проблемних і творчих ситуацій;

- використання евристичного методу навчання інтенсифікує розвиток умінь порівнювати, узагальнювати, формулювати й висловлювати власні думки, робити самостійні висновки, проводити дослідження;

- активність і самостійність особистості формується під час виконання таких дій: робота з першоджерелами, підготовка рефератів, доповідей, індивідуальне виконання завдань практичного та творчого характеру, проведення евристичної бесіди, очних і заочних екскурсій, розв'язання проблемних і творчих ситуацій, написання різних видів творчих робіт тощо.

У другому розділі **“Науково-методичний досвід і практика розвитку творчої самостійності майбутніх учителів зарубіжної літератури”** вивчено методичний досвід і сучасну практику розвитку творчої самостійності студентів у процесі методичної підготовки до роботи в школі.

Ретроспективний аналіз проблеми творчої самостійності особистості в методичній науці засвідчив, що її окремі аспекти потрапляли в поле зору методистів ще з кінця XIX ст. (Ф. Буслаєв, В. Водовозов, В. Данилов, В. Стоюнін та ін.), упродовж XX ст. (Т. Бугайко, Ф. Бугайко, В. Голубков, М. Кудряшов, О. Мазуркевич, Є. Пасічник, З. Рез, М. Рибникова та ін.) й у наш час (А. Вітченко, О. Ісаєва, Ж. Клименко, О. Куцевол, Л. Мірошніченко, А. Мельник, Г. Токмань, Л. Удовиченко та ін.). Натомість доводиться констатувати, що проблема розвитку творчої самостійності студентів-філологів не була предметом окремого науково-методичного дослідження.

Аналіз програмно-методичного забезпечення університетського курсу методики викладання зарубіжної літератури показав, що програми, підручники, посібники більшою мірою зорієнтовані на передачу готових знань, а не на розвиток творчої самостійності майбутнього фахівця. Огляд фахових періодичних видань останніх років засвідчив значну кількість інноваційних підходів учителів-практиків до викладання зарубіжної літератури в школі, що підтверджує інтерес сучасних словесників до проблеми професійно-методичної творчості. Але пошуки нових підходів до навчально-виховного процесу й творче застосування сучасних технологій педагогами носять загалом спорадичний характер.

Для з'ясування сучасного стану сформованості рівня творчої самостійності студентів було визначено критерії та показники окресленої якості особистості. За критерії було взято компоненти інтелектуально-творчої діяльності: мотиваційний, процесуальний, результативний (табл. 1).

З урахуванням цих критеріїв було визначено чотири рівні розвитку творчої самостійності студентів: копіювальний (початковий), реконструктивно-творчий (середній), конструктивно-творчий (достатній), продуктивно-творчий (високий).

Студенти початкового рівня не здатні самостійно ставити творчі цілі й досягати їх. Вони не в змозі чітко планувати шлях досягнення мети, їм бракує прагнення підвищувати свій професійний рівень. Для них характерне негативне ставлення до виконання самостійних творчих завдань.

Студенти середнього рівня творчі цілі можуть ставити тільки під керівництвом викладача. У них недостатньо розвинена потреба в досягненні

мети, а творчі інтереси є вузько спрямованими та ситуативними. Вони позитивно ставляться до виконання самостійних репродуктивних завдань.

Таблиця 1

Критерії творчої самостійності студента-філолога

Компоненти	Показники
Мотиваційний	<ul style="list-style-type: none"> ➤ інтерес до способів накопичення знань, до творчої організації інтелектуальної праці; ➤ прагнення до саморозвитку; ➤ самостійність під час виконання завдань.
Процесуальний	<ul style="list-style-type: none"> ➤ володіння загальними й спеціальними вміннями самостійної творчої роботи; ➤ володіння тактичними й стратегічними методами пізнання; ➤ уміння самостійно аналізувати й коригувати результати роботи.
Результативний	<ul style="list-style-type: none"> ➤ активність і прояв особистісної ініціативи; ➤ методичні вміння в будь-якій педагогічній ситуації; ➤ уміння здійснювати самоаналіз і самоконтроль.

Студенти достатнього рівня можуть самостійно ставити творчі цілі, але досягають їх в основному з допомогою викладача або інших студентів. Творчий інтерес є чітко окресленим, усталеним. Вони прагнуть підвищувати свій рівень і діяти самостійно, наполегливо виконують творчі завдання.

Студенти високого рівня ставлять перед собою щоразу складніші творчі цілі й завжди досягають їх. Творчий інтерес є інтенсивним, продуктивним. Майбутні спеціалісти зорієнтовані на ерудицію в усіх сферах діяльності, на самостійну роботу й удосконалення рівня теоретичних знань і практичних умінь.

Для з'ясування стану сформованості творчої самостійності в майбутніх учителів зарубіжної літератури розроблено *засоби діагностування*: методи анкетування, спостереження, методику “Вивчення мотивації у вищому навчальному закладі” (за Т. І. Ільїною), методику А. Реана та В. Якуніна “Вивчення мотивів навчальної діяльності студентів”, методику Ю. Орлова для визначення потреби в досягненні цілей у студентів, прийоми “незакінчене рішення”, “повернення до перерваного завдання”, “вибір завдання й обґрунтування цього вибору”, тестові завдання, модульні контрольні роботи, завдання різного рівня складності, запропоновані в планах до практичних занять, завдання самостійної та індивідуальної роботи, спостереження за ходом дискусії під час аудиторних занять.

Констатовано переважно реконструктивно-творчий і конструктивно-творчий рівні сформованості творчої самостійності в студентів-філологів 4 курсу, що пояснюється накопиченим досвідом творчої діяльності, виконанням науково-дослідницької роботи й набутими вже на достатньому рівні професійними вміннями та навичками. Натомість високий рівень –

Таблиця 2

Рівні сформованості творчої самостійності майбутніх словесників на етапі констатувального експерименту, %

Критерій	Мотиваційний	Процесуальний	Результативний	Середнє арифметичне
Рівень				
Продуктивно-творчий	13	14,4	18,3	15,2
Конструктивно-творчий	39,3	33	38,8	37
Репродуктивно-творчий	35	32,4	24,3	30,6
Копіювальний	12,7	20,2	18,4	17,2

Усе це підтверджує, що у вузівській практиці виникла необхідність зміщення акцентів у професійно-методичній підготовці з нормативно-регламентованого на творчий компонент, на розвиток творчої самостійності майбутнього словесника. Цим і зумовлюється потреба створення методичної системи розвитку творчої самостійності студентів у межах університетського курсу “Методика викладання зарубіжної літератури”, який безпосередньо спрямований на формування спеціально-методичних знань і вмінь фахівця.

У третьому розділі **“Експериментальна система розвитку творчої самостійності студентів-філологів у процесі вивчення методики викладання зарубіжної літератури”** презентовано напрацьовану модель методичної системи розвитку творчої самостійності студентів у процесі вивчення методики викладання зарубіжної літератури (рис. 2), експериментально перевірено її ефективність, описано хід і результати формувального й контрольного етапів експерименту.

Система розвитку творчої самостійності студентів – це сукупність взаємопов’язаних компонентів, спрямованих на розвиток творчої самостійності як важливої якості фахівця, що сприяє підвищенню ефективності вивчення методики викладання зарубіжної літератури та творчому ставленню до обраної професії майбутнього вчителя-словесника.

З провідної ідеї випливають стрижневі проблеми, навколо яких концентрується навчальний матеріал. Для розв’язання окреслених проблем з-поміж базових дидактичних і методичних принципів були визначені специфічні, що забезпечили досягнення поставленої мети й стали невід’ємним компонентом дидактичної структури розвитку творчої самостійності: *проблемності, самостійності й активності в навчанні, професійної спрямованості освіти, панівної ролі завдань, переходу від теорії до практики, діалогічної взаємодії, автономії творчої діяльності та ін.*

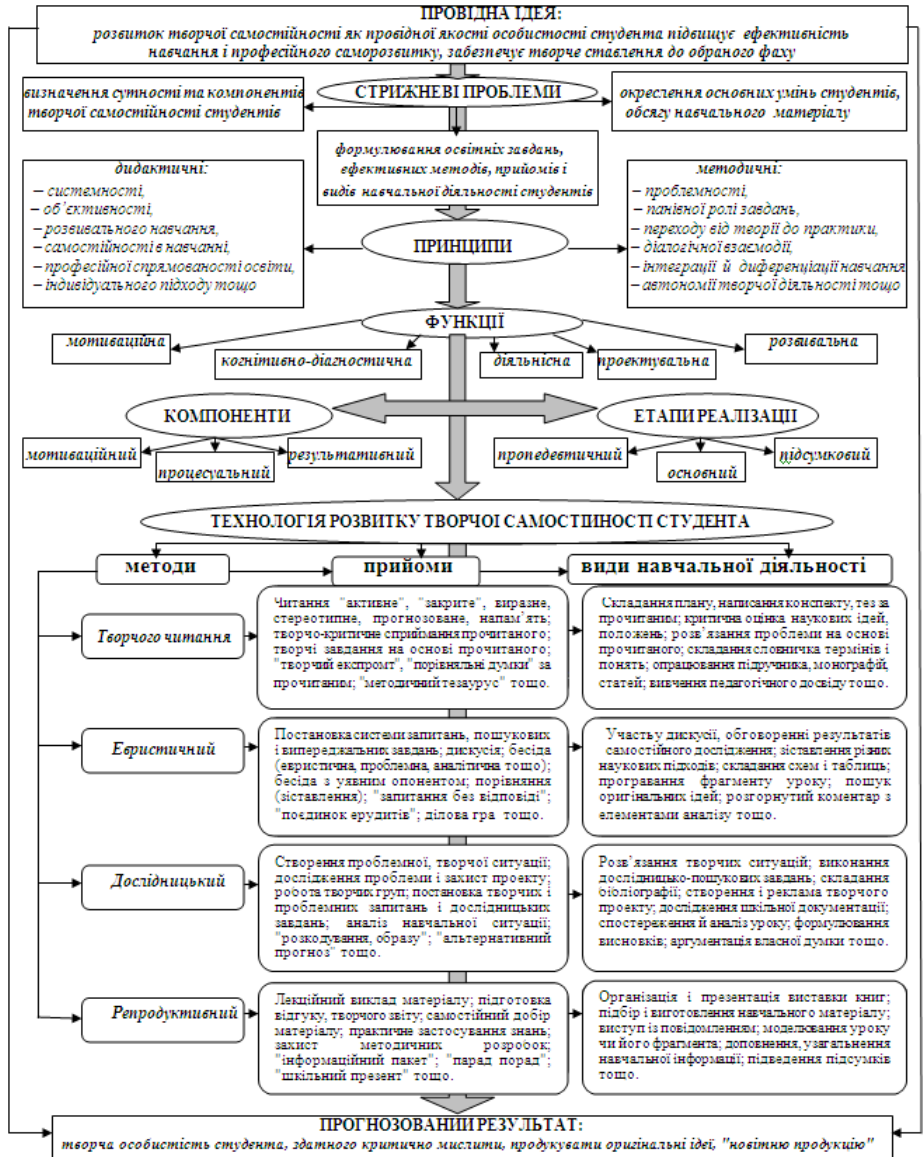

Рис. 2. Модель методичної системи розвитку творчої самостійності студентів у процесі вивчення методики викладання зарубіжної літератури

Методична система виконує такі основні функції: *мотиваційну* (сприяє формуванню мотивації до навчання, активізації самостійності й творчої діяльності студентів); *когнітивно-діагностичну* (забезпечує систематичне засвоєння методичних знань і визначає якісний рівень розвитку творчої самостійності в процесі навчання); *діяльнісну* (сприяє повноцінному застосуванню набутих знань у практичній діяльності, виробленню на їх основі вмінь і навичок, розвитку творчої самостійності в різноманітних видах діяльності студентів); *проектувальну* (передбачає можливі результати самостійності та творчості майбутніх словесників); *розвивальну* (сприяє особистісному розвитку студентів-філологів).

Характерною особливістю системи розвитку творчої самостійності студентів є врахування *трьох компонентів творчої самостійності: мотиваційного, процесуального та результативного*. Під час їх розроблення використані результати досліджень П. Підкасистого, О. Савченко, Є. Шиянова, в яких виділені й обґрунтовані структурні компоненти пізнавальної самостійності. Із досліджень цих учених підібрані ті компоненти творчої самостійності, які визначені нами як найбільш ефективні.

Мотиваційний компонент представлений творчими мотивами, здатністю до цілепокладання, творчими інтересами, потребою в самовираженні, а також вольовими якостями особистості (рішучість, ініціативність, наполегливість у досягненні мети, самостійність у прийнятті методичних рішень). *Процесуальний компонент* містить у собі систему методичних знань, сформованість професійних умінь і навичок, творчо-критичного мислення, що покликаний забезпечити університетський курс методики викладання зарубіжної літератури. До складу *результативного компонента* входить здатність до самоаналізу й самоконтролю, розвиток особистісного потенціалу, сформованість рівня креативності, самостійності, свободи вибору й особистої відповідальності в різних видах діяльності.

Процес розвитку творчої самостійності студентів у розробленій моделі навчально-методичної системи складається з трьох етапів. Головним завданням *пропедевтичного (теоретичного) етапу* впровадження методичної системи є набуття студентами теоретичних знань з дисципліни. Основним видом навчальних занять на даному етапі є лекція.

Мета *основного (практичного) етапу* полягає в опануванні науково-теоретичними положеннями дисципліни, формуванні вмінь і навичок практичного застосування набутих знань. Досягнення поставленої мети відбувається під час таких видів навчальної діяльності студентів: лабораторні, практичні заняття, самостійна робота (має два складники: підготовка до аудиторних занять та самостійне опрацювання тем, визначених навчальною програмою), індивідуальна робота.

Підсумковий (контрольний) етап дає можливість перевірити результативність методичної системи розвитку творчої самостійності студентів і характеризується проведенням контрольних заходів (модульної контрольної роботи, іспиту) з метою оцінки їхнього рівня методичної підготовки та

виявлення ступеня сформованості здібностей до творчої самостійності та пошуку нестандартних рішень педагогічних проблем.

Окреслені етапи проводилися в декілька підходів, тому що вивчення навчальної дисципліни “Методика викладання зарубіжної літератури” було організоване з урахуванням принципів прогресивної кредитно-модульної технології навчання; відповідно була задіяна блочна система засвоєння програмового матеріалу, коли за темою лекції відразу ж проводилися лабораторні й практичні заняття, перевірялася самостійна та індивідуальна робота в межах окремого змістового модуля. Визначені етапи впроваджувалися в навчальний процес за “принципом спіралі”.

Визначаючи найбільш продуктивні *методи, прийоми та види навчальної діяльності*, сприятливі для розвитку творчої самостійності студентів, спиралися на твердження, що вчитель зарубіжної літератури повинен досконало володіти методами навчання на уроці, а тому ще на студентській лаві він має вчитися вміло оперувати ними під контролем і керівництвом викладача. Відповідно було використано класифікацію методів навчання М. Кудряшова з урахуванням визначеної нами специфіки викладання у вищій школі:

- метод *творчого читання* передбачав розвиток читацької культури майбутніх словесників за допомогою традиційних і новаторських прийомів;
- *евристичний метод* сприяв подальшому розвитку творчої самостійності студентів за допомогою системи запитань, спрямованих на формування творчо-критичного мислення і творчих здібностей студентів;
- *дослідницький метод* застосовувався з метою розкриття нових аспектів навчального матеріалу, які не висвітлювалися раніше, вироблення вмінь самостійно аналізувати і науково студіювати методичні проблеми, продукувати власні оригінальні ідеї й “новітню продукцію”;
- *репродуктивний (репродуктивно-творчий) метод* логічно завершував процес розвитку творчої самостійності студентів і був скерований на творчо-практичне застосування набутих знань у різних навчальних ситуаціях.

Продуктивність методичної системи розвитку творчої самостійності студентів у процесі методичної підготовки до роботи в школі забезпечена як традиційними, так і новаторськими й розробленими нами інноваційними методичними прийомами: *“літературознавчий тезаурус”, “методичний тезаурус”, “альтернативний прогноз”, “шкільний презент”, “парад порад”, “поєдинок ерудитів”, “творчий експромт”, “інформаційний пакет”, бесіда з уявним опонентом, запитання без відповіді, “розкодування образу” та ін.*

Важливим складником експериментальної системи стали визначені види навчальної діяльності, які забезпечили підвищення творчого потенціалу й самостійності студентів: *складання плану, тез за прочитаним; критична оцінка наукових ідей, концепцій; моделювання планів-конспектів чи фрагментів уроків; рольові ігри; розв’язання проблемних і творчих ситуацій; зіставлення різних підходів учених; участь у дискусії, обговоренні результатів дослідження; створення творчого проекту чи презентації; написання реферату, відгуку, рецензії, творчого звіту, дослідницько-пошукова й*

самостійна діяльність та ін.

У процесі впровадження експериментальної методики виходили з того, що ефективність розвитку творчої самостійності студентів залежить від їхніх власних зусиль і прагнення сформувати професійні вміння та навички, тому удосконалення методичної підготовки молодого спеціаліста вибудовували на стимулюванні активності, самостійності та творчості студентів у навчальній діяльності, зокрема: *залученні їх до розв'язання проблемних ситуацій, до пошуку оригінальних рішень у нестандартних умовах; заохоченні до самостійної роботи, самоаналізу й самоконтролю; сприянні активній взаємодії викладача та студентів; створенні діалогічних ситуацій, навчальних дискусій; ініціюванні дослідницько-пошукової, проектної і творчої роботи, діяльності творчих груп; застосуванні колективної та ігрової форм роботи тощо.*

Експериментальну перевірку ефективності розробленої методики розвитку творчої самостійності студентів виконано через теоретико-практичну підготовку. На лекції засвоювали теоретичний матеріал, на лабораторних заняттях його поглиблювали, уточнювали й ілюстрували прикладами, а на практичних закріплювали окремі теоретичні положення та практично застосовували попередньо набуті знання й уміння через індивідуальне виконання студентами *системи практичних завдань різного рівня складності: від презентації книг до створення і вирішення педагогічних ситуацій, представлення передового педагогічного досвіду, інсценізації віршів, уривків творів, проведення фрагментів уроків різних типів та ін.*

Під час викладу теоретичного матеріалу враховували специфічний характер лекцій з методики. Виходячи з цього були визначені основні ознаки експериментальних лекцій: *науковість, відповідність сучасному рівню розвитку науки, творча спрямованість; методологічний і професійно-орієнтований характер; інформативно-пізнавальний, творчо-розвивальний і виховний аспекти; висвітлення історії питання, розкриття різних концепцій; наявність методичних питань, правильне їх трактування; виділення ключових понять, головних думок, висновків; активізація творчого мислення шляхом висунення проблемних і риторичних питань, вирішення протиріч; внутрішньопредметні й міжпредметні зв'язки; стимулювання до оціночних, творчо-критичних суджень; зв'язок змісту лекції з практикою школи, досвідом учителів-предметників; підведення підсумків наприкінці висвітлення окремого питання й усієї лекції.*

З метою створення ефективних умов для розвитку творчої самостійності студентів використовували *новаторські різновиди лекцій* (проблемна, ситуативна, лекція-візуалізація, лекція-дискусія, лекція-ділова гра, лекція-прес-конференція, лекція-майстерня тощо), що дало змогу *відійти від традиційного пасивного характеру засвоєння інформації*. На лекціях панувала атмосфера творчого наукового пошуку. У ході висловлювань, діалогів, дискусій студенти вчилися розкривати власний творчий потенціал, самостійно критично та творчо мислити, робити аргументовані висновки, а також опановували ті види роботи, яким повинні будуть навчити своїх учнів. Методична ефективність лекцій була підсилена використанням інноваційних методів і прийомів,

демонструванням прикладів фрагментів уроків.

Лекції проводили *за активної участі творчих груп студентів*, асистентів лектора. Вони оформлювали дошку (записували тему, епіграф, план, розміщували наочний матеріал), переносний стенд, організовували виставку книг, ознайомлювали з новинками періодики та книговидавництва; готували презентації, повідомлення; складали бібліографію з певної теми; добирали або ж самостійно виготовляли наочний і дидактичний матеріали до теми лекції, готували ТЗН до використання на занятті; проводили роботу з епіграфом, словником ключових термінів і понять; виконували наукове дослідження окремого питання лекції за допомогою опрацювання статей, монографій, розділів підручника; вивчали передовий педагогічний досвід учителів зарубіжної літератури; проводили спостереження за діяльністю студентів на занятті, писали звіт, відгук або ж рецензію тощо.

Під час проведення експериментальних лекцій було встановлено продуктивність окремих традиційних і новостворених методичних прийомів та видів навчальної діяльності в розвитку творчої самостійності майбутніх учителів зарубіжної літератури: *розв'язання творчої ситуації, постановка фокусуєчих, проблемних, дискусійних питань, творчих і дослідницько-пошукових завдань, "зпитань без відповіді", робота із сигнальними картками, прийом спільного навчання, розгорнуте коментування опорної таблиці, перегляд відеозапису фрагменту уроку з наступним колективним аналізом, виконання завдань випереджального характеру, прийом активного мислення і спілкування, реклама власного проекту, інтерактивні вправи "Розкодування образу", "Порівняльні думки" та ін.*

Лабораторні заняття проводили в аудиторіях із використанням необхідних засобів навчання, які імітували умови шкільного освітнього процесу, або ж в умовах реального професійного середовища – у загальноосвітній школі. Для досягнення найкращого результату використовували різні види діяльності: *дослідження й аналіз досвіду вчителів зарубіжної літератури, вивчення шкільної документації, навчання роботи з нею, використання аудіовізуальних (мультимедійних) технологій, програвання різноманітних навчальних ситуацій, фрагментів уроків із подальшим їх аналізом та ін.*

Кожне заняття мало свою форму проведення (*спостереження, апробація власних методичних розробок, вивчення передового педагогічного досвіду, засідання експертної групи тощо*), методичну специфіку залежно від характеру навчальної діяльності студентів, досвіду й методичних концепцій викладача. На лабораторних заняттях широко використовували завдання, які різняться ступенем новизни результату діяльності (*реконструктивно-творчі, конструктивно-творчі, продуктивно-творчі*); видом пізнавальної діяльності (*дослідницькі, аналітико-узагальнювальні, оцінювальні, на створення творчого продукту*); формами організації (*індивідуальні та групові*).

Проведення експериментальних практичних занять ґрунтувалося на попередньо підготовлених навчально-методичних матеріалах: планах практичних робіт з інструктивно-методичним додатком до кожної з них, тестах

для виявлення ступеня оволодіння студентами теоретичними положеннями, завданнях різного рівня складності для розв'язування їх на занятті та необхідних дидактичних засобів. Підготовка до них здійснювалася за рахунок часу, відведеного на позааудиторну самостійну роботу студентів.

За характером дослідницько-пізнавальної і творчої діяльності студентів було виокремлено такі різновиди практичних занять:

1. *Репродуктивно-творчі*, які передбачали перевірку набутих теоретичних знань. Реалізація творчого підходу відбувалася через виконання студентами практичних завдань творчого характеру.

2. *Пошуково-творчі*, на яких майбутні вчителі мали більше можливостей для творчої роботи, оскільки проблемна форма викладу матеріалу була панівною. Пошуково-творча робота сприяла набуттю певного рівня знань, досвіду дослідницької та конструкторської діяльності, формуванню вмінь аргументувати власну думку та творчо самостійно працювати.

3. *Дослідно-творчі*, які були спроектовані й проведені на засадах активної співпраці викладача та студентів. Такий вид заняття потребував багато часу на підготовку теоретичних досліджень, завдань практичного характеру, а тому ефективність і результативність його проведення залежала від групової роботи студентів, яка забезпечувала вияв творчого потенціалу кожного студента й усвідомлення ними власної самостійності.

Зазвичай кожна практична робота передбачала використання інтерактивних методичних прийомів: неімітаційних (дискусії, круглі столи, екскурсії тощо), імітаційних неігрових (аналіз навчальних ситуацій та уроку в цілому, вирішення дидактично-методичних завдань, робота зі шкільною документацією, професійно-педагогічні дії за інструкцією тощо), імітаційних ігрових (ділових, рольових ігор, ігрового проектування тощо).

З метою формування професійно-методичних умінь та творчої самостійності студентів на практичних заняттях широко використовували різноманітні завдання тренувального та творчого характеру: моделювання конспекту уроку чи його фрагмента; вивчення передового педагогічного досвіду; огляд новинок фахової преси; виготовлення наочності й дидактично-роздавального матеріалу; підготовка реклами шкільного підручника; написання відгуку, рецензії, творчого звіту; захист творчого проекту; розв'язання проблемних і творчих ситуацій; коментар й оцінка обраного методичного прийому, заповнення термінологічного словника, інтерпретація результатів професійно-методичної роботи та ін.

Для ефективного проведення експериментальних лекцій, лабораторних і практичних занять було визначено *чітку поетапність у їх підготовці та проведенні*. Для прикладу наведемо схему поетапної роботи під час проведення практичного заняття (рис. 3).

ЕТАПИ ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

ПІДГОТОВЧИЙ	ОСНОВНИЙ	ПІДСУМКОВИЙ
<p><u>Викладач:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - осмислення теми, визначення мети; - вибір методів і прийомів; - постановка випереджальних дослідницько-пошукових і творчих завдань; - складання й оприлюднення плану практичної роботи з методичним інструктажем; - рекомендація основної та додаткової літератури для опрацювання студентами; - проведення консультацій; - проектування заняття, розподіл часу на огляд кожного питання; - підготовка наочності й роздатково-дидактичного матеріалу для самостійної роботи студентів. <p><u>Студенти:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - вивчення конспекту лекції з визначеної проблеми; - теоретичне опрацювання та конспектування літературних джерел, рекомендованих викладачем; - виконання випереджальних практичних завдань; - написання планів-конспектів чи моделювання фрагментів уроків; - організація місця проведення. 	<p><u>Теоретична частина:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - виклад і обговорення питань за планом; - колективний аналіз методичної проблеми; - розв'язання окремої навчальної ситуації; - усні відповіді на запитання різного характеру; - відстоювання власних поглядів, обмін думками; - колективний пошук істини в умовах активної співпраці викладача і студентів; - самостійна робота студентів; - керівництво педагогом ходом заняття; - узагальнення і систематизація набутих методичних знань. <p><u>Практична частина:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - перевірка, аналіз конспектів, змодельованих студентами; - програвання фрагментів уроків з наступним обговоренням під керівництвом методиста; - захист творчих проєктів; - представлення самостійно підготовлених методичних розробок, їхнє обговорення, аналіз та оцінка; - обговорення самостійно виконаних удома випереджальних завдань; - рецензування відповідей однокласників. 	<ul style="list-style-type: none"> - самоаналіз; - студентський аналіз.

Рис. 3. Етапи проведення практичного заняття

Суттєвого покращення рівня теоретичних знань та професійних умінь і навичок, розвитку творчої самостійності майбутніх учителів зарубіжної літератури, особливо в умовах обмеженої кількості годин, досягли запровадженням систематичної *самостійної роботи* студентів, зміст якої

охоплював такі види діяльності: *опрацювання нормативних документів, наукових праць, навчально-методичної літератури, аналіз шкільних програм та підручників, вивчення лекційних матеріалів, окремих тем навчальної дисципліни; підготовка до лабораторних, практичних занять; виконання практичних завдань творчого рівня складності, контрольних робіт студентами заочної форми навчання та ін.*

Самостійна робота студентів не була максимально індивідуалізованою, тому з метою якнайповнішої реалізації їхніх творчих можливостей через індивідуально-спрямований розвиток здібностей до навчання, науково-дослідну роботу та творчу діяльність вагоме місце було відведено *індивідуальній роботі* студентів. Під час виконання *індивідуально-дослідних завдань* вони вчилися здійснювати відбір найбільш ефективних методів і прийомів навчання, практично використовувати інноваційні освітні технології, аналізувати фрагменти уроків з урахуванням накопиченого в останні десятиліття методичного досвіду.

Проведене дослідно-експериментальне навчання доказово підтвердило ефективність запропонованої в дисертаційному дослідженні методики розвитку творчої самостійності студентів. Його підсумки підводились на основі аналізу інтерв'ювання викладачів та спостереження за суб'єктами навчання в ході занять; результатів виконаних студентами практичних, самостійних, індивідуальних та контрольних робіт.

Оцінку ефективності розробленої методичної системи здійснювали за критеріями та рівнями розвитку творчої самостійності студентів, кількісними та якісними показниками, динамікою, порівнянням їх результатів у експериментальних та контрольних групах.

Студентам експериментальних і контрольних груп були запропоновані такі різновиди завдань: *завдання на цілеспрямованість і підвищення усвідомленості мотивів (використання ситуації вибору між виконанням творчого й репродуктивного завдання, виконання розпочатого творчого завдання тощо); цікаві творчі та дослідницько-пошукові завдання; завдання на розвиток творчого мислення (розв'язування проблемних ситуацій, встановлення зв'язку навчального матеріалу із суміжними науками тощо).* Своєрідним стимулом до самостійної діяльності студентів стала рейтингова система в оцінці знань.

Якісний та кількісний аналіз результатів педагогічного експерименту підтвердив ефективність упровадженої методичної системи розвитку творчої самостійності майбутніх словесників. Результати формувального експерименту засвідчили значні позитивні зрушення в експериментальних групах: збільшення кількості студентів із конструктивно-творчим і продуктивно-творчим рівнями сформованості творчої самостійності (табл. 3).

На підставі отриманих результатів прийшли до висновку, що застосована експериментальна методика дозволяє досягти позитивних результатів і підвищити творчу самостійність студентів. Як свідчать результати формувального експерименту, в експериментальних групах відбулися значні позитивні зміни. В контрольних групах також намітилася позитивна тенденція,

проте не статистично значуща, що пояснюється відсутністю проведення цілеспрямованої роботи.

Таблиця 3

Сформованість творчої самостійності у студентів IV курсу (у %)

Групи Рівні	Експериментальні		Контрольні	
	До експери- менту	Після експери- менту	До експери- менту	Після експери- менту
<i>Продуктивно-творчий</i>	15	30	40	40
<i>Конструктивно-творчий</i>	35	51	29	32
<i>Реконструктивно-творчий</i>	32	9	16	14
<i>Копіювальний</i>	18	10	15	13

ВИСНОВКИ

Реформування вищої освіти в Україні актуалізує проблему розвитку творчої самостійності майбутніх учителів літератури. Соціальне замовлення на формування творчої та самостійної особистості зумовлює вихід сучасної освіти за рамки традиційних педагогічних технологій і виявляє більш високі вимоги до особистості й діяльності вчителя, оскільки виховати творчу людину здатна лише креативна особистість.

Теоретичний аналіз джерельної бази дозволив уточнити основні дефініції досліджуваної проблеми, визначити її зміст і структурні компоненти та підтвердив необхідність спрямування сучасної освіти на формування активності, самостійності та розкриття творчого потенціалу суб'єктів навчання. Встановлено, що розвиток творчої самостійності особистості можливий за умови використання вихідних положень інноваційних педагогічних технологій: розвивального навчання, формування творчої особистості, проблемного навчання, компетентнісного, особистісно-орієнтованого та діяльнісного підходів, які й було враховано під час розробки моделі методичної системи розвитку творчої самостійності студентів.

Аналіз науково-методичних джерел показав, що чимало дослідників пов'язують проблему формування творчої самостійності суб'єкта навчання з удосконаленням професійної діяльності вчителя, з висуненням більш високих вимог до викладання предмета. Перед вищою школою постає завдання розвивати творчу самостійність студентів не лише як процес самостійного виконання творчих завдань, а як одну з провідних якостей особистості, яка характеризується внесенням елементів новизни у свою діяльність, усвідомленням власної здатності аналізувати та створювати "новітню продукцію", відзначається критичністю мислення, продуктивністю й цілим комплексом умінь, які забезпечують високий рівень навчальної діяльності.

Проведена науково-дослідна робота дає підстави стверджувати, що розвиток творчої самостійності студентів – це процес формування особистості

фахівця, зумовлений продуктивною самостійною діяльністю, яка забезпечує створення нових нестандартних цінностей, “новітньої продукції”.

Констатувальний зріз, проведений серед студентів-філологів експериментальних вищих педагогічних навчальних закладів, засвідчив, що традиційне вивчення курсу методики викладання зарубіжної літератури не забезпечує високого (продуктивно-творчого) рівня знань і вмінь, необхідних майбутньому словесникові для викладання в школі зарубіжної літератури відповідно до сучасних вимог і завдань літературної освіти учнів.

Було з’ясовано й доведено потребу в удосконаленні навчального процесу у вищій школі, що зумовило необхідність розробки моделі методичної системи розвитку творчої самостійності студентів у контексті курсу “Методика викладання зарубіжної літератури”. Розроблена структурно-функціональна модель передбачала використання форм теоретичної, практичної та самостійної діяльності студентів (лекції, лабораторні, практичні заняття, самостійна й індивідуальна робота) на трьох основних етапах: пропедевтичному, основному й підсумковому.

Результативність упровадження методичної системи в навчальний процес забезпечила розроблена технологія розвитку творчої самостійності студентів, у якій головну роль відіграла система методів, прийомів і видів навчальної діяльності вченого-методиста М. Кудряшова, яку було вдосконалено, доповнено й адаптовано до сучасних вимог методичної підготовки майбутнього словесника у вищому навчальному закладі. Важливе значення мали запропоновані види навчальної діяльності та різноманітні завдання розвивального типу: конструкторські, евристичні, проблемні, пошуково-дослідницькі, власне творчі, в основу розробки яких покладено продуктивний тип творчості.

Дослідно-експериментальна робота підтвердила ефективність запропонованої моделі. Результати формувального експерименту засвідчили значні позитивні зрушення в експериментальних групах: збільшення кількості студентів із конструктивно-творчим і продуктивно-творчим рівнями сформованості творчої самостійності. Порівняння отриманих показників у контрольних та експериментальних групах після проведення експерименту довели істотні зрушення в модернізації професійно-методичної підготовки майбутніх учителів зарубіжної літератури.

Виконане експериментальне дослідження може бути використане вченими-методистами для подальшого вивчення й аналізу проблеми, а також викладачами вищих навчальних закладів і вчителями зарубіжної літератури середніх навчальних закладів для вдосконалення своєї методичної діяльності.

Дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів поставленої проблеми розвитку творчої самостійності майбутніх учителів-словесників, на подальше вирішення ще чекають такі питання: формування творчої самостійності студентів під час виконання науково-дослідної діяльності, проходження педагогічної практики в школі, розвиток творчої самостійності майбутніх словесників у процесі вивчення дисциплін літературознавчого циклу, а також в умовах ступеневої освіти тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Чайка О. М. Аналіз сучасного стану розвитку творчої самостійності студентів у процесі вивчення методики викладання зарубіжної літератури. *Молодий вчений* : науковий журнал. Херсон : ТОВ “Видавничий дім “Гельветика”, 2015. № 10 (25) жовтень. Ч. 2. С. 158–161.
2. Чайка О. М. Генеза проблеми творчої самостійності майбутнього вчителя-словесника в науковій спадщині методистів ХХ ст. *Наукові записки. Серія “Психолого-педагогічні науки”* : зб. наук. праць / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. № 4. С. 166–169.
3. Чайка О. М. Зміст поняття “творча самостійність” і його роль у фаховій освіті майбутніх учителів-словесників. *Горизонти освіти. Психологія. Педагогіка* : науково-метод. журнал / головн. ред. І. М. Авдєєва. Севастополь : Рібест, 2014. № 1 (40). С. 44–48.
4. Чайка О. М. Інноваційна стратегія розвитку творчої самостійності студентів у процесі вивчення методики викладання зарубіжної літератури. *Професійна підготовка фахівців: креативний підхід* : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид. Євенок О. О., 2017. С. 429–448.
5. Чайка О. М. Можливості курсу “Методика викладання світової літератури” у розвитку творчої самостійності майбутніх учителів-словесників: реальний стан. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка* : зб. наук. праць / відп. ред. О. І. Курок. Глухів : РВВ Глухівського НПУ ім. О. Довженка, 2015. Вип. 28. С. 86–94.
6. Чайка О. М. Проблема розвитку творчої самостійності майбутнього фахівця у методиці літератури: ретроспективний аналіз. *Проблеми підготовки сучасного вчителя* : зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / гол. ред. Н. С. Побірченко. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2014. Вип. 10. Ч. 2. С. 93–98.
7. Чайка О. М. Психолого-педагогічні аспекти розвитку творчої самостійності студента-філолога. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики* : зб. наук. праць / відп. ред. Н. В. Гузій. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. Вип. 22 (32). С. 49–53.
8. Чайка О. М. Розвиток творчої особистості як актуальна проблема методики викладання літератури. *Українська література в загальноосвітній школі* : науково-метод. журнал / гол. ред. Н. М. Логвіненко. Київ, 2013. № 7–8. С. 21–23.
9. Чайка О. М. Розвиток творчої самостійності майбутнього фахівця: філософський аспект. *Педагогічний альманах* : зб. наук. праць / голова ред. кол. В. В. Кузьменко. Херсон : КВНЗ “Херсонська академія неперервної освіти”, 2014. Вип. 24. С. 306–311.
10. Чайка О. М. Система роботи над розвитком творчої самостійності студентів у процесі вивчення методики викладання зарубіжної літератури. *Актуальные научные исследования в современном мире* : XXII Междунар.

научн. конф., (Переяслав-Хмельницький, 26-27 февраля 2017 г.) : сб. научн. трудов. Переяслав-Хмельницький, 2017. Вып. 2 (22). Ч. 6. С. 214–219.

11. Чайка О. М. Структурні компоненти методики розвитку творчої самостійності студентів у процесі вивчення методики викладання зарубіжної літератури. *Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”*. Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору” : зб. наук. праць. Київ : Гнозис, 2015. Дод. 1 до Вип. 36. Т. V (65). С. 542–549.

12. Чайка О. М. Творча самостійність як одна із базових якостей особистості майбутнього вчителя світової літератури: до постановки проблеми. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : наук. журнал / головн. ред. А. А. Сбрєєва. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. № 8 (42). С. 380–387.

13. Chayka O. M., Hrychanyk N. I. The system of creative tasks during teaching students the basics of school analysis of epic works (based on course “Technique of teaching world literature”). *Australian Journal of Education and Science*, № 2 (16), (July-December). Volume II. “Sydney University Press”, 2015. – 609 p. – P. 332-338.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

14. Чайка О. М. До проблеми формування творчої самостійності майбутнього вчителя світової літератури. *Наука. Студентство. Сучасність* : зб. матеріалів V Всеукр. наук.-практ. конфер. молодих учених / за заг. ред. В. Д. Будака, О. Є. Олексюк. Миколаїв : МНУ, 2013. С. 96–98.

15. Чайка О. М. Ефективні методи розвитку творчої самостійності майбутніх учителів зарубіжної літератури. *Історичні, мовні і методологічні тенденції розвитку сучасної освіти* : матеріали III Всеукраїнської конференції молодих учених і студентів, (Харків, 7-8 квітня 2016 р.). Харків : ФОП Бровін О. В., 2016. С. 78–80.

16. Чайка О. М. Значення і роль індивідуальної роботи в розвитку творчої самостійності майбутніх учителів зарубіжної літератури. *Сучасна освіта і наука в Україні: традиції та інновації* : матеріали XXII Міжнародної наук.-практ. конференції “Сучасна освіта і наука в Україні: традиції та інновації”, (Одеса, 24-25 жовтня 2015 р.). Одеса : ГО “ІОМІП”, 2015. С. 46–49.

17. Чайка О. М. Методична розробка уроку зарубіжної літератури “Льюїс Керролл “Аліса в Країні Див”. Образ Аліси, світ її уяви й захопливі пригоди”. *Методична скарбничка педагога. ДЗ “Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”*. Старобільськ, 2017. С. 207–211.

18. Чайка О. М. Місце і роль курсу методики викладання світової літератури у формуванні творчої самостійності майбутнього вчителя-словесника. *Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції* : зб. матеріалів XVII Всеукр. наук.-практ. конф., (Київ, 25 квітня 2014 р.) / відп. ред. І. І. Тимошенко. Київ : Вид-во Європейського університету, 2014. Т.1. С. 154–157.

19. Чайка О. М. Організація самостійної роботи майбутніх учителів-філологів у процесі вивчення навчальної дисципліни “Методика викладання світової літератури”. *Досягнення науки та практики* : матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конф., (Чернівці, 24-25 січня 2015 р.). Київ : Науково-видавничий центр “Лабораторія думки”, 2015. С. 28–30.

20. Чайка О. М. Погляди вчених-методистів сучасності на розвиток творчої самостійності особистості в системі шкільної літературної освіти. *Сучасні наукові дослідження* : матеріали XLIV Міжнародної науково-практичної конференції, (Чернівці, 15-16 вересня 2016 р.) Київ : Науково-видавничий центр “Лабораторія думки”, 2016. Т. 2. С. 23–25.

21. Чайка О. М., Жуплатова І. І. Розвиток творчої самостійності особистості засобом дидактичної гри на уроках зарубіжної літератури. *Глухівські наукові читання – 2016. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук* : матеріали VI Міжнародної інтернет-конференції молодих учених і студентів, (Глухів, 27-29 вересня 2016 р.). Глухів : РВВ Глухівського НПУ ім. О. Довженка, 2016. С. 32–34.

22. Чайка О. М. Розвиток творчої самостійності студентів-філологів у курсі методики викладання зарубіжної літератури. *Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції* : зб. матеріалів XIX Всеукр. наук.-практ. конф., (Київ, 21 квітня 2016 р.) / відп. ред. І. І. Тимошенко. Київ : Вид-во Європейського університету, 2016. Т.1. С. 94–96.

23. Чайка О. М. Роль і місце методики викладання світової літератури у фаховій підготовці майбутнього вчителя-словесника. *Сучасні наукові дослідження* : матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції, (Чернівці, 29-30 листопада 2014 р.). Київ : Науково-видавничий центр “Лабораторія думки”, 2014. С. 22–23.

24. Чайка О. М. Роль самостійної діяльності у формуванні творчої самостійності майбутнього вчителя-словесника. *Україна на шляху в Європу. Вища освіта та євроінтеграція* : матеріали II Всеукраїнської наукової конф., (Миколаїв, 6-7 грудня 2014 р.). Миколаїв : НУК, 2014. С. 48–49.

25. Чайка О. The meaning of concept “creative independence” and its role in the methodical education of future teachers-philologists. *The 21st Century Challenges in Education and Science* : матеріали III науково-педагогічних читань молодих учених, магістрантів, студентів іноз. мовами / за заг. ред. Н. М. Ткаченко. Глухів : РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2015. Вип. 2. С. 5–7.

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації:

26. Давиденко Г. Й., Чайка О. М. Історія зарубіжної літератури XIX – поч. XX ст. : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 3-те вид. 400 с.

27. Давиденко Г. Й., Чайка О. М., Гричаник Н. І., Кушнерьова М. О. Історія новітньої зарубіжної літератури : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 274 с.

28. Цінько С. В., Дятленко Т. І., Чайка О. М., Гричаник Н. І. Формування фахової вправності у студентів філологічних факультетів у процесі педагогічної практики. *Педагогічна практика – основа фахової*

вправності майбутнього вчителя-словесника : монографія / за ред. Г. П. Кузнецової. Глухів : РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2013. С. 99–122.

АНОТАЦІЯ

Чайка О. М. Розвиток творчої самостійності студентів у процесі вивчення методики викладання зарубіжної літератури. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (зарубіжна література). – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, МОН України, 2018.

У дисертації запропоновано теоретично обґрунтовану та експериментально перевірену методичну систему розвитку творчої самостійності студентів у процесі вивчення методики викладання зарубіжної літератури. В основу системи покладені філософські погляди на творчість і самостійність особистості як основу буття людини, сутність, мету й джерело її діяльності; психолого-педагогічні положення про розвиток особистості в навчальному процесі, формування активності, самостійності та творчих здібностей суб'єктів навчання; методичний досвід порушеної проблеми в практиці фахової підготовки майбутнього вчителя зарубіжної літератури.

Експериментально доведено вагомість і результативність запропонованої методики, яка підвищує ефективність навчання та професійного саморозвитку, вдосконалює методичну підготовку студентів-філологів у вищих педагогічних закладах освіти, забезпечує створення якісно нових нестандартних цінностей навчально-виховного значення та зумовлює творче ставлення до обраного фаху в умовах реформування сучасної школи та реалізації концепції літературної освіти в Україні.

Ключові слова: творча самостійність, методика викладання зарубіжної літератури, методична підготовка майбутнього вчителя-словесника, структурна модель, методична система розвитку творчої самостійності студентів-філологів.

SUMMARY

Chayka O. M. The development of creative independence of students in the process of studying a technique of teaching the foreign literature. – Manuscript.

Thesis for a candidate's degree in pedagogical sciences (PhD) by specialty 13.00.02 – theory and methods of teaching (foreign literature). – M. P. Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, 2018.

The thesis is dedicated to the theoretical and experimental study of the problem of creative independence of students in the process of studying a technique of teaching the foreign literature in higher educational institutions.

The scientific novelty and theoretical value of the research is that there have been comprehensively studied the first time in a methodical science the problem of creative independence of the individual and the integrity of methodical preparation of students based on their individual creative activity, clarified and scientifically

grounded the meaning of "creative independence" and its role in methodical preparation of future teachers of literature, defined the criteria (motivational, processual, effective), indicators and levels (duplicating, reconstructive creativity, constructive creativity and productive creativity) of formation of creative independence of students-philologists in the process of methodical preparation, developed and experimentally verified the theoretical basis and model of methodical system of development of creative independence of students-philologists of higher pedagogical educational institutions, defined the most effective forms, methods, receptions and kinds of learning activities of students which aimed at developing creative independence in future teachers of literature in the process of studying a technique of teaching the foreign literature.

In the thesis theoretically grounded and experimentally proved the methodical system of the development of creative independence of students in the process of studying a technique of teaching foreign literature.

At the core of the system have been laid philosophical views on creativity and independence of the individual as the foundation of human existence, the essence, the aim and source of its activities; psychological and pedagogical conceptions about personality development in the educational process, forming the activity, independence and creativity of students; methodical experience of the raised problem in the practice of professional training future teachers of foreign literature.

Also the theoretical analysis of philosophical, psychological and pedagogical works allowed to formulate a definition of creative independence: it is a personality quality, that characterized by the appearance of elements of novelty in its activity, awareness of their own ability to analyze and create "new products", criticality of thinking, productivity and a whole set of skills which provide a high level of training activities.

The structure of methodical system of the development of creative independence of students in the process of studying a technique of teaching foreign literature has been defined by such structural elements as the leading idea, pivotal issues, principles, functions, components, implementation stages, methods, receptions and kinds of learning activities. The traditional receptions and kinds of learning activities of students have been refined and reinterpreted, while some specific innovative ones have been developed. Thus the result of the functioning of the system is formed creative student who can think critically and independently, produce original ideas and create "new products".

It has been experimentally proved that the proposed technique directs students into productive independent and creative activities, increases the effectiveness of training and professional self-development, improves the methodical preparation of students-philologists in higher pedagogical educational institutions, provides a creation of qualitatively new unconventional values of teaching and educational importance and causes a creative approach to their chosen profession in terms of reforming the modern school and implementing the concept of literary education in Ukraine.

The materials of research can be used to create curricula, textbooks, lecture materials development, planning practical and laboratory sessions for university

course "Technique of teaching the foreign literature" in all forms of learning activities of students-philologists.

Key words: creative independence, a technique of teaching the foreign literature, methodical preparation of future teacher of literature, structural model, the methodical system of creative independence of students-philologists.

АННОТАЦИЯ

Чайка Е. Н. Развитие творческой самостоятельности студентов в процессе изучения методики преподавания зарубежной литературы. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук (доктора философии) по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (зарубежная литература). – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, МОН Украины, 2018.

В диссертации предложено теоретически обоснованную и экспериментально проверенную методическую систему развития творческой самостоятельности студентов в процессе изучения методики преподавания зарубежной литературы. Основой системы стали философские взгляды на творчество и самостоятельность личности как ядро бытия человека, смысл, цель и русло его деятельности; психолого-педагогические убеждения о развитии личности в учебном процессе, формировании активности, самостоятельности и творческих задатков субъектов обучения; методический опыт поднятой проблемы в практике профессиональной подготовки будущего учителя зарубежной литературы.

Экспериментально доказано важность и результативность предложенной методики, которая поднимает эффективность обучения и профессионального развития, совершенствует методическую подготовку студентов-филологов в высших педагогических учебных заведениях, обеспечивает создание качественно новых нестандартных ценностей учебно-воспитательного значения и определяет творческое отношение к выбранной профессии в условиях реформирования современной школы и реализации концепции литературного образования в Украине.

Ключевые слова: творческая самостоятельность, методика преподавания зарубежной литературы, методическая подготовка будущего учителя-словесника, структурная модель, методическая система развития творческой самостоятельности студентов-филологов.

Підп. до друку 19.12.2017.
Формат 60x84/16. Умов. друк. арк. 1,9. Тираж 100 пр. Зам. №3140
Облік.-вид. арк. 1,09. Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Видавництво Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка.
41400, м. Глухів, Сумська обл., вул. Києво-Московська, 24,
тел/факс (05444) 2-33-06.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи СМв №046 від 16 червня 2014 року

Видруковано у Глухівському національному педагогічному
університеті імені Олександра Довженка.
41400, м. Глухів, Сумська обл., вул. Києво-Московська, 24,
тел/факс (05444) 2-33-06.